

УДК 82.091 + 821.111/ 821.161.2
DOI: 10.32589/2411-3883.21.2024.321287

Юлія Павленко

доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри теорії та історії світової літератури
Київського національного лінгвістичного університету
<https://orcid.org/0000-0003-4157-2550>
pavlenkoyulia1@gmail.com

НЕДИТЯЧА ІСТОРІЯ: ОБРАЗ ДИТИНИ-МІГРАНТА В СУЧАСНІЙ ЛІТЕРАТУРІ ДЛЯ ДІТЕЙ

Анотація. Стаття досліджує, як у сучасній літературі для дітей та підлітків відображено складний досвід вимушеної міграції. Проаналізовано, як образ дитини-мігранта функціонує в літературному тексті, які теми він порушує та який вплив має на читача. Особливу увагу приділено тому, як література допомагає дітям осмислити травматичний досвід втрати дому, розлуки з рідними та необхідності адаптації до нових умов життя. Аналіз творів сучасних українських авторів та англійської літератури дозволив продемонструвати, як образ дитини-мігранта стає своєрідним символом покоління, яке зазнало випробувань. Крім того, стаття досліджує, як сучасна література для дітей та підлітків формує нові уявлення про ідентичність, буття та місце людини у світі. Дитина-мігрант змушена переосмислити своє місце у світі, шукати нові орієнтири та створювати нову ідентичність. Література допомагає у цьому процесі, пропонуючи різноманітні моделі поведінки та стратегії подолання труднощів. Важливим аспектом дослідження є аналіз топосу дому в контексті міграції. В статті експліковано, як поняття "дому" трансформується від фізичного простору до внутрішнього стану, до зв'язків на рівні душі. У статті також розглянуто образ дитини-мігранта у площині порівняльного літературознавства сучасної української літератури та англійської. Особливу увагу звернено на наративні стратегії та комунікативну арку художнього твору, що дозволяє використання результатів дослідження в освітніх цілях, а також для подальших досліджень у галузі літературознавства, психології та соціології. Аналіз текстів сучасної дитячої та підліткової літератури, в яких розгортається дискурс міграції, дозволяє не лише розуміти сучасні соціальні процеси, а й конструктивно осмислювати колективний травматичний досвід, перетворюючи його на ресурс для розвитку літератури та суспільства.

Ключові слова: дитяча література, міграція, війна, травма, ідентичність, досвід, антропологія, літературознавство, українська література, топос дому.

Yuliia Pavlenko

Doctor of Sciences (Philology), Associate Professor,
Professor of the Department of Theory and History of World Literature, KNUL
<https://orcid.org/0000-0003-4157-2550>
pavlenkoyulia1@gmail.com

A STORY BEYOND CHILDHOOD: THE IMAGE OF A CHILD MIGRANT IN CONTEMPORARY CHILDREN'S LITERATURE

Abstract. This article explores how contemporary children's and young adult literature reflects the complex experiences of forced migration. It analyzes how the image of a child migrant functions within literary texts, the themes it raises, and its impact on readers. Particular attention is paid to how literature helps children process the traumatic experiences of losing their homes, being separated from loved ones, and adapting to new living conditions. By analyzing works by contemporary Ukrainian authors and English literature, the article demonstrates how the image of a child migrant becomes a symbol of a generation that has faced trials. Additionally, the article explores how contemporary children's and young adult literature shapes new understandings of identity, existence, and one's place in the world. A child migrant is forced to reconsider their place in the world, seek new reference points, and create a new identity. Literature aids in this process by offering various behavioral models and strategies for overcoming difficulties. An important aspect of the study is the analysis of the topos of home in the context of migration. The article

explains how the concept of "home" transforms from a physical space to an internal state, to connections at the level of the soul. The article also considers the image of a child migrant in the context of comparative literary studies of contemporary Ukrainian and English literature. Particular attention is paid to narrative strategies and the communicative arc of the literary work, which allows for the use of research results in educational settings and for further research in the fields of literary studies, psychology, and sociology. Analysis of texts of contemporary children's and young adult literature, in which the discourse of migration unfolds, allows not only to understand contemporary social processes but also to constructively comprehend the collective traumatic experience, transforming it into a resource for the development of literature and society.

Keywords: *children's literature, migration, war, trauma, identity, experience, anthropology, literary studies, Ukrainian literature, topos of home.*

Вступ. Обґрунтовувати актуальність цієї теми на жаль не має потреби. Фокус статті буде полягати не лише в констатації присутності питання дитячої міграції в сучасній літературі для дітей та підлітків, а й у експлікації художньої своєрідності та функціонального значення сюжетної лінії, яку утворює образ дитини-мігранта, в антропологічній лабораторії художньої літератури нашого часу. Звернутися до цієї теми спонукає запит від реальної дійсності. З об'єктивних причин на початку повномасштабного вторгнення російської армії на територію України тисячі дітей змушені були стати мігрантами. Пройшов певний час і актуалізувалось явище зворотної міграції – повернення додому. Факти про те, що діти просять батьків повернутися в Україну, говорять самі за себе. Їхні слова – це крик душі, який не можна ігнорувати. Це свідчення того, наскільки болючим і травматичним може бути досвід міграції для дитини. Література завжди відгукувалася на антропологічний запит, породжений подіями історичної дійсності. Водночас, варто зауважити, що чи не вперше у порівнянні з минушиною маємо літературний прецедент синхронного відображення реального історичного досвіду дитячої свідомості у художньому слові. Образ дитини в дієгезисі, де ключову роль відіграє війна, міграція, почав активно використовуватися під час перепрочитання досвіду другої світової війни у літературі порубіжжя ХХ–ХХІ ст. Цей ж період знаменувався потужним розвитком літератури для дітей та підлітків. Разом ці явища підготували ґрунт для того, щоб сучасні міграційні процеси, в які включена дитина, набули своєї риторики та розкрили глибинну суть завдяки ресурсу художньої літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дуже важливо, що сучасна українська література для дітей та підлітків плідно працює з цією темою у різних жанрах, у різноманітності на-

ративних стратегій з початку російської агресії. Для прикладу можна згадати повість Ольги Русіної “Абрикоси зацвітають уночі”, що повертає до подій часів АТО. Вихід книжки припав на березень 2022 року і символічно знаменував синхронність художнього слова про дитину-мігранта з реальними історичними подіями. Твір “Абрикоси зацвітають уночі” засвідчив оригінальність та потужність наративної організації: оповідь розгортається з точки зору безпілотника Ела, що дозволяє передати глибину внутрішніх переживань хлопчика, з яким потоваришував цей новий український Карлсон. Відомо, що ціла плеяда образів класичної дитячої літератури, вийшла з досвіду війни: Вінні Пух, Пітер Пен, мешканці Нарнії, Маленький Принц і багато інших. Цілі покоління вирости на цих текстах, не згадуючи під час знайомства з ними про війну та міграцію. Сучасні історичні події та продуктивна робота український письменників у галузі літератури для дітей та підлітків виводять українські твори на світовий рівень, тому і дивитися на них варто у контексті глобалізаційних процесів, діалогу української літератури зі світовою. Саме у цьому полягає мета, новизна та оригінальність цієї статті.

Потужність дитячої літератури у контексті переживання та опрацювання досвіду міграції, пов'язаного з важкими історичними подіями, розкривається починаючи з бачення сучасних авторів комунікаційної арки твору. Зокрема, Ольга Русіна в інтерв'ю зізнається, що прагне писати так, щоб і дорослому, і дитині надавати дверця у текст. Вочевидь, і їй, і іншим сучасним українським письменникам, які працюють в площині літератури для дітей, це вдається. Тексти підіймають важливі питання, порушують непрості проблеми, побудовані влучними прийомами для виведення на поверхню повідомлення як для мислення юної читацької аудиторії, так і, можливо, навіть у першу чергу, для дорослого реципієнта.

Осердям галактики означень тексту про міграцію дитини стає топос дому. Дискурсивне поле цього топосу розкриває свою повноту у Випуску 13 “Сучасних літературознавчих студій”, “Феномен дому в літературознавчій перспективі”. Відштовхуючись від експлікованих семантичних полів топосу дому в цьому збірнику, варто звернутися для уточнення його місця в дискурсі дитячої літератури до знакового тексту. Казка сучасної англійської письменниці Софі Андерсен “Хатинка на курячих лапах” в цьому контексті набуває особливого значення. Героїня твору Маринка, незважаючи на всі випробування, понад усе прагне набутти відчуття свого дому, того місця, де вона відчуває себе в безпеці і затишку. Її образ підкреслює універсальність почуття дому для кожної людини, особливо для дитини. Хатинка на курячих лапах не питаючи дозволу та не повідомляючи заздалегідь може у будь-який момент зірватися з місця та переміститись кудись, відповідно Маринка не може ані піти в школу, ані утворити певні соціальні зв’язки будь з ким. З інцепіта твору Софі Андерсен виходить вказівка для трактування топосу дому в дитячій літературі як родючого ґрунту для цілої низки важливих антропологічних питань.

У критичному дискурсі навколо сучасної української літератури, в якій порушується питання дитини-мігранта, також приділяється гідна увага рефлексії на цю тему. У часописі “Посестри” за 18 січня 24-го року маємо потужну статтю однієї з представниць сучасної дитячої української літератури, яка також має досвід міграції під час війни, Галини Ткачук “Коли нам додому? Вимушена еміграція до Польщі в українській дитячій літературі” (Ткачук, 2024). На ресурсі “Барабука”, простір української дитячої книги, можна ознайомитися і завантажити збірник “Живі письменники: як говорити з дітьми про війну та мир”, де у художній формі представлені поради від психологів і від низки українських сучасних письменників. Книжка інтерактивна, містить qr-коди, що відкриває широку перспективу для роботи з цим текстом для великої аудиторії. На “Барабуці” також представлена стаття Оксана Луцевської “Поки українці продовжують переосмислювати війну, американці пишуть про неї” (Луцевська, 2021), яка показує як література Сполучених Штатів Америки працювала з цією темою до того, як

вона постала у своїй гостроті та актуальності для українців. Оксана Луцевська є амбасадором теми війни в дитячій українській літературі, її книжка “Це тиха ніч, мій астронавте” стала одним з перших текстів, в яких було знайдено слова для проявлення такої важливої теми як війна в свідомості дитини. Книжка перекладена на низку іноземних мов та виконує свою терапевтичну функцію для читачів в різних країнах. Право свідчити про пережитий досвід віддано в цій книжці маленькій дівчинці, що веде щоденник перших днів російського вторгнення. Як зазначає сама авторка у своїй статті на сайті “Барабука”, “діти мають право на правду, навіть якщо ця правда болюча” (Луцевська, 2021).

Методологія дослідження комплексно поєднує методи компаративного аналізу, історико-культурного, структурного з наголосом на наративний аспект.

Результати дослідження та їхнє обґрунтування. Історії про війну та міграцію допомагають дітям осмислити складні емоції та відчути себе не самотніми. В творі Лариси Денисенко “Діти повітряних тривог” розгортається мотив міграції, без гіперболізації чи надуманої художньої умовності. Болюча правда життя завдяки художньому слову промовляється без травмування психіки читача. Наприклад, героєм хлопчик, який у перші дні війни мігрує з мамою хворою на рак, і, коли йому на кордоні дають волонтери загорнутися у ковдру в формі польського прапора, перше, про що він робить – боязко відкриває перевірити, чи нема там ще синьої смуги. Помітивши відсутність з полегшенням зітхає, тобто дитині навіть в такій ситуації важливо не зустрітися з прапором країни-агресора. Дитина-мігрант стає не просто камертоном смислового навантаження зображуваних історичних подій. У творах сучасної літератури представлена свідомість дитини, яка відкриває досвід міграції без ключиків для пояснення, без тренування. Дуже важливо, що в час, коли педагогіка та психологія запізнюється з усвідомленням цього досвіду, художня література стає простором його проявлення. Жанр казки виявляє надзвичайну свою потужність сьогодні в аспекті спроможності артикуляції непростого досвіду з терапевтичною метою. Варто згадати “Хоробрі казки” Ірини Виговської та Вікторії Мурованої. В реальній дійсності розгортаються події твору

“Детективна агенція “Сам” в Ужгороді” Ольги Куждіної, в якому порушено тему внутрішньої міграції. Ця тема виявляється не менш травматичною чи болючою. Попри усі негаразди діти в цьому творі вирішують не сидіти в переляку під гнітом проблем міграції всередині країни, а беруться за розгадування далеко недитячих загадок утворивши детективну агенцію. У творі “Блакитний записник” Галини Ткачук героєм-оповідачем виступає, власне, сам записник, засвідчуючи близькість своєї історії та досвіду дитини-мігранта. За допомогою ресурсів оповіді записник переживає травматичний досвід “замість” дитини: “Я їхав машиною, потягом, автобусом, знову машиною, знову автобусом, знову машиною...Аж ось нарешті мене дістали й поклали на стіл” (Ткачук, 2023). Під час міграції, коли із героєм-оповідачем поводяться так, як дорослі з дитиною, записник стає альтер его, братом-близнюком і дзеркалом дитини, служить проявленню її внутрішнього світу, до того ж актуалізуючи те, що простір письма для дитини-мігранта – це єдиний простір вигадки, уяви, свободи і багато в чому – порятунку. Мар’яна Савка стала автором тексту “Залізницею додому”, проекту, який ініціювала Українська залізниця для підтримки дитячої психіки під час зворотнього вектора міграційних процесів, коли діти повертаються додому. Твори сучасних українських письменників на цю тему є якісною літературою, користуються попитом, часто можна виявити, що тираж розпродано і планується перевидання. Це яскравий показник того, як сучасна українська література для дітей демонструє вражаючу здатність перетворювати травматичний досвід на силу, яка допомагає будувати нове життя. Твори українських авторів і видавництв стали не просто відображенням реалій війни, а потужним інструментом для опрацювання травми, розвитку емпатії та формування майбутнього.

Не можна не погодитися з думкою Оксана Луцєвської про те, що дивитись на тему міграції й війни з позиції позаперебування, крізь призму прочитання зарубіжної літератури, легше для свідомості сучасної людини, залученої в актуальність цього досвіду. Твір сучасної англійської письменниці Кім Слейтер “928 миль від дому” порушує питання міграції дитини поза темою війни, поза зверненням до казки чи до фентезійного начала літератури, і, водночас,

дуже гостро та потужно проявляє головні наголоси цього важливого дискурсу. “928 миль від дому” – це яскравий приклад того, як за допомогою художньої історії можна не лише розважити читача, а й допомогти йому осмислити складні емоції. Ця книга, що виводить читача з зони комфорту, розповідає про підлітка, який стикається з викликами міграції та прийняття іншості. Головний герой, Калум, проходить через складний шлях самопізнання та формування своєї ідентичності. І хоча його досвід суттєво відрізняється від досвіду українських дітей, він все одно викликає в нас глибокий резонанс і змушує замислитися над універсальними людськими цінностями.

Мігрантом у творі Кім Слейтер виступає польський хлопчик Сергій, мама якого одружується з батьком Калума. Події життя хлопчиків, які змушені стати братами розгортаються в неблагополучному промисловому, шахтарському районі Ноттінгема, у мешканців якого велика кількість проблем. Люди цього району витісняють переживання власного травматичного досвіду, породженого соціально-економічною ситуацією, на мігрантів. У такий спосіб запускається ланцюжок тем і проблем, що виходять за межі політики у площину антропологічної ситуації і взагалі переосмислення поняття гуманізму.

Епіграфом до твору Кім Слейтер “928 миль від дому” виступають слова Т.С. Еліота “Дім – там, де вирушаєш у дорогу”. Сергій з матір’ю змушені були тікати з Польщі, рятуючи своє життя, тому назвати домом те місце, що стало початком втечі, хлопчик не може. Натомість твір дозволяє порушити тему символічної дороги пізнання, яку проходять обидва хлопчики, але, у першу чергу, англієць Калум, який фізичний переїзд не здійснював. На початку він волею ставиться до нової дружини свого батька та її сина, але причиною виступає упереджене ставлення оточення, в якому зростає хлопчик, до мігрантів. Як і в “Блакитному записникові”, простір особистісного письма суттєво допомагає Калуму змінити свій погляд та пройти дорогу світоглядної трансформації. Калум мріє стати режисером і зрештою подає на конкурс свій сценарій, в основі якого творче осмислення власного пережитого досвіду зустрічі з міграцією, і перемагає. Сценарій закінчується словами: “І все починається з дому”. Калум самотужки,

власним емпіричним досвідом та творчістю приходять до ідеї Т. С. Еліота.

Саме Сергій найбільше вплинув на Калума. Польський хлопчик познайомив англійського з книжкою “Самотність бігуна на довгу дистанцію”: “Я – це тільки я. Я не такий, як про мене думають інші люди. Я не такий, як про мене говорять інші люди. Вони про мене нічого не знають”. Це цитата з книжки Алана Сіллітоу. Це письменник із Ноттінгема. І він багато чого досягнув” (Слейтер, 2020, с. 309). Знайомство з Аланом Сіллітоу перевернуло життя Калума, який до того вважав, що приречений на невдачу через місце свого народження. Допомогла книжка англійського письменника і зрозуміти життя Сергія. Хлопчик-мігрант спокійно і виважено працював з цією темою без агресії, на кожному кроці нашоухуючись на зовсім нездорове ставлення своїх однолітків англійців. Він пояснював Калуму причини їхньої міграції, що були несумісні з життям, хоча події мали місце у мирний час. Але і за таких умов ставлення до мігранта як до іншого, чужого постає досить гостро. Старший брат Сергія перебуває у в’язниці за те, що під час бійки, ініційованої англійцями, заступився за свого товариша-поляка. І лише за цей факт, що відповідь дав мігрант, він не отримав підтримки у суді і за ґратами. У результаті низки подій, що формують сюжетну канву твору Кім Слейтер, відбувається переосмислення ставлення до мігранта. Переживши низку ініціацій хлопчики стають найкращими друзями: “І тієї миті до мене нарешті доходить. Сергій Жуковський – справді мій друг. Певно, найкращий друг у моєму житті” (Слейтер, 2020, с. 281). Історія, подана крізь призму сприйняття та переживання підлітків, транслює думку про те, що навіть в умовах міграції відчутти дім можна, якщо триматися за категорію гуманності, толерантності як за рятівний круг.

Історія Калума та Сергія, героїв твору “928 миль від дому”, хоч і розгортається в іншому культурному контексті, має багато спільного з досвідом українських дітей, які змушені були залишити свої домівки. Почуття втрати, відчуження, необхідність адаптації до нових умов – все це є універсальними темами, які знаходять відгук у серцях читачів різного віку. І саме тому ця книга є настільки актуальною для українського суспільства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Образ дитини-мігранта в сучасній літературі для дітей та підлітків повертає відчуття дому не як фізичного простору, гніздечка, яке можна звити – натомість вказує на серце людини, з якого все починається. Поняття “дому” трансформується від фізичного до внутрішнього стану, до зв’язків на рівні душі. Це вказує на зміну фокусу в сучасній літературі, де емоційний досвід персонажа стає пріоритетом. Сучасна дитяча та підліткова література демонструє значне поглиблення тематики міграції, виводячи її на новий якісний рівень. Цей феномен не лише розширює можливості для шкільної освіти, а й постає як перспективний об’єкт для міждисциплінарних досліджень. Аналіз таких текстів дозволяє не лише розуміти сучасні соціальні процеси, а й конструктивно осмислювати колективний травматичний досвід, перетворюючи його на ресурс для розвитку літератури та суспільства. Аналіз сучасної дитячої та підліткової літератури, що торкається теми міграції, відкриває нові перспективи для досліджень на перетині літературознавства, соціології, психології.

ЛІТЕРАТУРА

- Виговська, І., & Мурована, В. (2023). *Хорообрі казки*. Харків: АССА.
- Висоцька, Н. О. (Ред.). (2016). *Феномен дому в літературознавчій перспективі*. Збірник наукових праць. Вип. 13. *Сучасні літературознавчі студії*. Київ: Вид. центр КНЛУ.
- Денисенко, Л. (2022). *Діти повітряних тривог*. Київ: Видавництво.
- Живі письменники. Як говорити з дітьми про війну та мир. (2023). <https://www.barabooka.com.ua/u-vilnomu-dostupi-z-yavivsyaposibnik-zhivi-pismenniki-yak-govoriti-z-ditmi-pro-vijnu-ta-mir/>
- Куждіна, О. (2023). *Детективна агенція “САМ” в Ужгороді*. Харків: АССА.
- Луцевська, О. (2021). Поки українці продовжують переосмислювати війну, американці пишуть про неї. Під ред. М. Артеменко. <https://www.barabooka.com.ua/poki-ukrainci-prodovzhujut-pereosmisljuvati-vijnu-amerikanci-pishut-pro-nei/>
- Русіна, О. (2022). *Абрикоси зацвітають уночі*. Львів: ВСЛ.

Слейтер, К. (2020). *928 миль від дому*. Львів: ВСЛ.

Ткачук, Г. (2023). *Блакитний записник*. Харків: VIVAT.

Ткачук, Г. (2024). *Коли нам додому? Вимушена еміграція до Польщі в українській дитячій літературі*. Посестри. <https://posestry.eu/zhurnal/no-94/statya/koly-nam-dodomu-vymushena-emihratsiya-do-polshchi-v-ukrayinskiy-dytyachiy>

REFERENCES

Vyhovska, I., & Murovana, V. (2023). *Khorobri kazky*. Kharkiv: ASSA.

Vysotska, N. O. (Red.). (2016). *Fenomen domu v literaturoznavchii perspektyvi*. Zbirnyk naukovykh prats. Vyp. 13. Suchasni literaturoznavchi studii. Kyiv: Vyd. tsentr KNLU.

Denysenko, L. (2022). *Dity povitrianykh tryvoh*. Kyiv: Vydavnytstvo.

Zhyvi pysmennyky. *Yak hovoryty z ditmy pro viinu ta myr*. (2023). <https://www.barabooka.com.ua/u-vilnomu-dostupi-z-yavivsvya-posib->

[nik-zhivi-pismenniki-yak-govoriti-z-ditmi-pro-vijnu-ta-mir/](https://www.barabooka.com.ua/nik-zhivi-pismenniki-yak-govoriti-z-ditmi-pro-vijnu-ta-mir/)

Kuzhdina, O. (2023). *Detektyvna ahentsiia "SAM" v Uzhhorodi*. Kharkiv: ASSA.

Lushchevska, O. (2021). *Poky ukrainsi prodovzhuiut pereosmysliuvaty viinu, amerykantsi pyshut pro nei*. Pid red. M. Artemenko. <https://www.barabooka.com.ua/poki-ukrainci-prodovzhujut-pereosmisljuvati-vijnu-amerikanci-pishut-pro-nei/>

Rusina, O. (2022). *Abrykosa zatsvitaiut unochi*. Lviv: VSL.

Sleiter, K. (2020). *928 myl vid domu*. Lviv: VSL.

Tkachuk, H. (2023). *Blakytnyi zapysnyk*. Kharkiv: VIVAT.

Tkachuk, H. (2024). *Koly nam dodomu? Vymushena emihratsiia do Polshchi v ukrainskii dytiachii literaturi*. U *Posestry*. <https://posestry.eu/zhurnal/no-94/statya/koly-nam-dodomu-vymushena-emihratsiya-do-polshchi-v-ukrayinskiy-dytyachiy>